

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора історичних наук, професора
Пилипіва Ігоря Васильовича
на дисертацію Грабець Юлії Андріївни
на тему «Діяльність греко-католицького духовенства
Східної Галичини у 1918–1939 рр.»,
яка подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та
археологія

Сучасна війна Російської Федерації проти України активізує проблематику формування національної самосвідомості українців перед величезним масивом дезінформації з боку ворога. Для українців в усі часи важливе місце займало питання духовності, яка нерозривно була пов'язана з національною ідентичністю та релігійною приналежністю до окремої релігійної конфесії. В західних областях України на території етнографічного регіону Галичини українці в основному належали до Української греко-католицької церкви. Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у міжвоєнні роки XX століття мала важливе значення для українців.

Актуальність дисертаційного дослідження не викликає заперечень і зумовлена тим, що у роботі проведено комплексний аналіз діяльності греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр. Попри наявність тематично споріднених праць, у яких висвітлено окремі аспекти життєдіяльності ГКЦ у 1918–1939 рр., запропонована у дисертаційному дослідженні наукова проблема Юлією Грабець не набула комплексного вивчення.

Дисертаційне дослідження виконано в межах наукового напрямку кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Релігія і Церква у контексті світових і суспільних трансформацій» (державний номер реєстрації 0123U101108).

У «Вступі» здобувач сформулювала усі обов'язкові атрибути кваліфікаційної роботи такого рівня – актуальність, об'єкт і предмет, мету і завдання, географічні й територіальні межі, новизну, практичне значення здобутих результатів, зв'язок роботи з науковими програмами і темами.

Апробація результатів дисертаційного дослідження та публікації здійснена на 5 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Основні положення кваліфікаційної праці викладено у 12 публікаціях, серед яких 4 статті у фахових наукових виданнях України (категорія «А» і «Б»), які входять до міжнародних наукометричних баз даних, 7 – матеріали наукових конференцій, 1 – наукова публікація, в якій додатково відображено результати дослідження. Не викликає заперечень структура праці, обумовлена концепцією дослідження, її логікою та послідовністю викладу.

Перший розділ дисертаційної роботи «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження» присвячено аналізу джерельної бази дослідження. Джерельну базу дослідження складають неопубліковані та опубліковані документи і матеріали. За видами джерел їх поділено на чотири групи: архівні документи, періодичні видання, спогади безпосередніх учасників і пересічних свідків тих подій; документи і матеріали, які опубліковані у збірниках документів. У роботі використано фонди Центрального державного історичного архіву України, м. Львові, державних архівів Івано-Франківської та Тернопільської областей, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, збірники документів та матеріалів, спогади очевидців подій та матеріали богословської періодичної преси. Позитивною стороною є те, що не дивлячись на велику кількість наукових публікацій з історії Греко-католицької церкви, Юлія Грабець зуміла знайти та ввести в науковий обіг нові архівні та документальні джерела, які до цього часу не використовували дослідники.

В історіографічному огляді дисертантка класифікувала публікації за хронологічно-тематичним принципом на три групи: 1) роботи сучасників подій (1918–1939 рр.); 2) дослідження представників української діаспори; 3) праці сучасних українських дослідників (1991–2024 рр.). Такий підхід полегшив історіографічний аналіз великого обсягу наукових публікацій досліджуваної проблеми. У процесі опрацювання історіографії з обраної теми автором використано низку публікацій, які стосуються різних сфер життя українців Східної Галичини у міжвоєнний період. Дослідниця резонно зауважила, що з огляду на значний об'єм наукових досліджень окремих аспектів дисертаційної

роботи, використовувалися переважно ті праці, які характеризуються концептуалізацією та новизною методологічних підходів. Позитивним є те, що особливу увагу акцентовано на сучасному стані наукових досліджень.

У другому розділі дисертаційної роботи «Соціально-правове та економічне становище греко-католицького духовенства» розкриваються особливості функціонування ГКЦ в контексті функціонування ГКЦ у контексті формування державно-правових відносин

Дисертант зазначає, в результаті Першої світової війни, польсько-української війни 1918–1919 рр. та польсько-радянської війни 1920–1921 рр. греко-католицьке духовенство зазнало політичних переслідувань, багато священників були репресовані, що спричинилося до відсутності душпастирської опіки для окремих українських сіл та містечок. Автор резонно зазначає, що така ситуація вимагала від вищої духовної влади працювати над нарощенням свого кадрового потенціалу та відновленням матеріального стану духовенства. Юлія Грабець вірно зазначає що укладенням у 1925 р. Конкордату між Святим Престолом і Республікою Польща було окреслено правове поле діяльності ГКЦ, що сприяло врегулюванню державно-церковних стосунків і в перспективі уможливило відновлення релігійних громад, відбудови та розширення їхнього майна.

З'ясовано, що у міжвоєнний період ХХ століття ГКЦ діяла в умовах польського законодавства, яке визначало діяла чітка вертикаль адміністративно-управлінської структури ГКЦ, яка включала: очільника Церкви – митрополита; єпископів, очільників єпархії, яким підпорядковувалися деканів, парафіяльні священники з чітко визначеними функціональними обов'язками. Зазначено, що основною і найчисельнішою категорією в духовній ієрархії було парафіяльне духовенство, яке складалося з парохів, завідателів, сотрудників. Вони здійснювали душпастирську опіку, займалися господарськими справами та культурно-просвітницькою діяльністю. На основі великої кількості фактичного матеріалу Ю. Грабець робить висновок, що міжвоєнні роки ХХ ст. ГКЦ розвинула вертикаль взаємодії та діалогу між вищим церковним керівництвом і парафіяльним духовенством, демократичні засади Церкви, залучивши віруючих

до регулювання її життєдіяльності. Була вибудована така система управлінської взаємодії, фінансових і моральних стимулів яка уможливила участь духовенства і віруючих в управлінні і розбудові парафіяльного життя. Керівництво ГКЦ давало можливість священникам завдяки соціальним ліфтам реалізовувати свій потенціал, підвищувати якість життя та статус у суспільстві. Парафіяльне духовенство мало право обирати місце служіння, враховуючи власне матеріальне забезпечення та сімейне становище.

Окремий підрозділ праці розкриває фінансово-матеріальне становище духовенства. Адже будь-яка діяльність на пряму залежить від матеріальних факторів. В роботі показано джерела надходжень прибутків парафій, якими були: державні дотації, пожертви парафіян за здійснення треб, оплата оренди церковних земель. Зазначено, що основним джерелом доходу були церковні землі. Земля не давала грошового прибутку, однак гарантувала можливість матеріальної стабільності. В роботі висвітлюється роль митрополита А. Шептицького та митрополичого ординаріату, який відповідав за управлінську та фінансову діяльність власного майна митрополита, зокрема церковного майна, у захисті церковного землеволодіння перед загрозою земельної реформи польської влади, яка передбачала парцеляцію церковних угідь. Дисертантка зазначає, що прибутки від церковних володінь використовувалися для розвитку національного господарства, підтримки громадських організацій та культурно-освітніх проєктів.

Аналізуючи участь духовенства у процесах соціально-економічного та господарського розвитку регіону Ю. Грабець зазначає, що керівництво ГКЦ визначило пріоритетним напрямком роботи духовенства протистояння поширенню різної форми залежності, особливо проти вживання алкоголю та куріння. При цьому священник повинен був показувати приклад, вести здоровий спосіб життя, а під час промов на Службі Божій мав нагадувати віруючим про шкідливість алкоголю, тютюну. Для підтвердження цієї тези автор використовує велику кількість конкретних прикладів, які в цілому створюють загальну картину подій. На прикладі конкретних сіл показано, як під керівництвом священників і місцевої інтелігенції в селах відбувалися бойкоти корчми за участі молодих

людей, створення священником братств, які мали різні тематичні напрямки. Автор зазначає, що комплексна робота духовенства та товариства «Відродження» сприяла поширенню ідеї тверезості, суттєво зменшила вживання тютюну. Завдяки цьому було підвищено рівень самосвідомості українців і врятовано тисячі життів. Українські парохі проводили просвітницьку роботу серед населення на господарські, побутові, фінансові справи та з метою пропаганди здорового способу життя.

У третьому розділі «Освітня та культурно-просвітницька діяльність духовенства» зроблено аналіз діяльності богословських навчальних закладів, харитативної праці духовенства, участі в освітньому процесі, внесок у діяльність християнських соціальних організацій. Вказуючи на фізичні втрати греко-католицького духовенства в роки Першої світової війни та польсько-української війни автор зазначає, що греко-католицький єпископат в міжвоєнні роки ХХ століття розумів необхідність розвитку богословської та шкільної освіти. Системність освіти греко-католицьких священників забезпечували п'ять семінарій та Богословська академія у Львові, які здійснювали підготовку якісного кадрового складу духовенства на парафіях і в керівництві Церкви. У такий спосіб Церква забезпечувала високоосвічений кадровий склад духовенства, діяльність яких поширювалася на всі сфери церковного і суспільного життя.

Дисертантка зазначає, що участь греко-католицького духовенства в культурно-освітніх процесах мала системний характер. В просвітницькій та благодійницькій роботі брали участь не тільки священники, а і монаші згромадження, які організовували діяльність «захоронок», шкіл, гімназій, фахових шкіл, учительських семінарій тощо.

Важливою ділянкою діяльності Греко-католицької церкви в післявоєнні роки була її благодійницька діяльність. Адже в результаті воєнних дій залишилося багато дітей сиріт, удів та людей, які втратили своє майно. Як зазначається у дисертаційній роботі, ГКЦ була активним учасником процесу організації допомоги потребуючим верствам населення, якими були сироти, вдови, безробітні, люди похилого віку та інші. В роботі наводяться конкретні

факти, як Церква намагалася вирішити проблему сирітства через створення низки опікунських інституцій. Зазначається, що роботу духовенства в цій сфері координували три єпархіальні комітети опіки над сиротами. Під керівництвом ГКЦ широкий спектр роботи із сиротами та вдовими здійснювали громадські організації, серед яких «Українське Крайове Товариство охорони дітей і опіки над молоддю», «Захист ім. митрополита А. Шептицького для сиріт», «Фонду вдів і сиріт священників», «Єпархіальна поміч», «Власна Допомога».

Керівництво ГКЦ розуміло, що для збереження української нації в умовах масової полонізації українського населення Галичини необхідно зберегти хоча б початкову освіту українською мовою. В дисертаційній роботі Ю. Грабець зауважує, що в цих умовах греко-католицьке духовенство Східної Галичини визначило одним із пріоритетних напрямків роботи участь духовенства у процесах збереження і розвитку української освіти, культури та діяльності громадських просвітницьких організацій. Священники в легітимний спосіб відстоювали право українців навчатися рідною мовою через проведення шкільних плебісцитів, створення приватних шкіл з українською мовою навчання, організацію курсів грамотності для неписьмених, надання фінансової допомоги здібним дітям. Священники сприяли розвитку національних та соціокультурних цінностей, беручи участь у місцевих осередках товариств «Рідна школа», «Просвіта» та інших. На прикладах конкретних населених пунктів в роботі прослідковується організована система викладання основ релігії греко-католицьким духовенством. Розглянуто вплив ідеологічної конфронтації між двома таборами — просхідним (на чолі з А. Шептицьким) і прозахідним (на чолі з Г. Хомишином) — на культурно-просвітню та виховну діяльність духовенства.

Не обійдено увагою такий напрям діяльності як організація духовенством української молоді в процесі проведення Католицької Акції у 1933 році у місті Львові та окремо на місцях, створення релігійних молодіжних товариств та організацій, в проведенні різноманітних заходів серед сільських жителів з метою ліквідації неписьменності, пропаганді здорового способу життя, патріотичному та релігійному вихованню української молоді.

Дослідження Грабець Юлії Андріївни діяльності греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр. розширюють знання про церковно-релігійні відносини в Східній Галичині у міжвоєнні роки. Дисертаційна робота є значним досягненням у вивченні діяльності Греко-католицької церкви в сфері формування державно-правових відносин з Польською державою, участі духовенства у процесах соціально-економічного та господарського розвитку регіону та його матеріального становища, освітньої та культурно-просвітницька діяльність духовенства. Здобувач обґрунтовує власне бачення теми дослідження. Викладання матеріалу у дисертації ведеться логічно у відповідності до визначених завдань.

Основні підсумки дослідження викладено в обґрунтованих попередніми матеріалами, у висновках та узагальненнях. Головна ідея дисертації простежується в усіх розділах роботи. Висновки є достатньо обґрунтованими, що випливають із проведеного дослідження та отриманих результатів.

Відзначаючи безсумнівні здобутки виконавця дисертаційного проєкту, слід висловити деякі зауваження та міркування:

- Аналізуючи джерела дослідження не доцільно робити детальний перелік усіх номерів журналів та газет. Це переобтяжує роботу. Для цього є список літератури. Бажано більше уваги звернути на статистичні збірники під назвою «Шематизми...єпархії за ..рік» які практично кожного року видавала кожна єпархія. У них зібрано інформацію про організаційні засади церковно-релігійного життя окремих парафій та єпархій в цілому. у хронологічній послідовності.
- В історіографічному блоці дисертантка характеризує ступінь опрацювання теми у сучасній українській історіографії. Тут варто було би з позицій наукової критики оцінити доробок не тільки українських істориків, а й польських та зарубіжних дослідників.
- Дещо бракує чіткості у репрезентації методологічних підходів, що виявляється, зокрема у розкритті прийомів наукового пошуку. При аналізі науково-методологічних принципів дослідження не потрібно описувати їхню

суть, а конкретизувати які з цих принципів використані до конкретних частин роботи.

- Доцільно проаналізувати специфіку діяльності Львівської та Станиславівської духовних семінарій, яка формувалась під впливом різного бачення митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина на підготовку семінаристів. Такий підхід безперечно підвищив би наукову вартість дисертаційної роботи.

- Цілком слушно, що автор, характеризуючи діяльність керівництва Греко-католицької церкви, зосереджує увагу на митрополиті Андрею Шептицькому. Водночас бажано приділити більше уваги особливостям діяльності станиславівського єпископа Григорія Хомишина та перемиського єпископа Йосафата Коциловського у сфері освіти, культури, а також їх ставлення до участі духовенства в роботі світських українських організаціях. Безперечно, від цього дисертаційна робота лише виграла б.

- Незважаючи на наявність у дисертаційному дослідженні списку умовних скорочень, кожен аббревіатуру при першому згадуванні необхідно супроводжувати її повною назвою.

Наведені зауваження мають здебільшого рекомендаційний характер і принципово не змінюють позитивної оцінки кваліфікаційної праці, що є цілісним, самостійним, оригінальним дослідженням актуальної наукової теми.

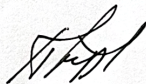
Виклад матеріалу у дисертації ведеться логічно у відповідності до визначених завдань. У процесі викладу матеріалу здобувач обґрунтовує власне бачення. Достовірність та наукові новизна дослідження не викликають сумнівів. В цілому є підстави констатувати, що автору вдалося вирішити завдання та досягти мети дисертаційного дослідження. Завдання корелюють з ознаками наукової новизни, відповідно шляхи вирішення зазначених завдань, обрані автором відповідають поставленим меті та завданням. Положення дисертаційного дослідження, в яких відображено наукову новизну, опубліковані у фахових виданнях та пройшли апробацію. Представлені у дисертаційній роботі наукові результати, висновки і пропозиції належать особисто автору, та є значними.

Дисертація Грабець Юлії Андріївни на тему «Діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1918–1939 рр.» є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову задачу суттєвого значення для певної галузі науки

Робота відповідає вимогам до наукової кваліфікації ступеня доктора філософії, що встановлені «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою № 44 Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року, а Грабець Юлія Андріївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент -

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України і
методики викладання історії
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника



І.В. Пилипів

